

Dr. Szállási Árpád

**Összefoglaló az
„Alap kutatások az orvostudomány és gyógyszerészet
magyarországi története köréből”
című kutatásról**

Több orvostörténeti és gyógyszerészettörténeti kutatás elvégzését vállaltuk a négyéves kutatási időszakra, végül is nyolc kutatást tudtunk elvégezni.

Az első kutatás az 1944-ben elhunyt neves erdélyi orvostörténész, Pataki Jenő kéziratos hagyatékának feldolgozása volt. Hosszabb utánjárással sikerült tisztáznunk, hogy Pataki kéziratos hagyatéka egykoron Sátoraljaújhelyre került, ezt az anyagot megtaláltuk, feldolgoztuk, s csatoltuk ahhoz a kutatási anyaghoz, amelyet más orvostörténészek gyűjtöttek össze Kolozsváron és Marosvásárhelyen.

A teljes Pataki-kutatás tehát két feladatsorból tevődött össze: az egyik a csak Erdélyben fellelhető periodikákban megjelent Pataki-írások összegyűjtése, a másik a kéziratban maradt alapkutatásainak feldolgozása, magyarázó jegyzetekkel és könyvészeti kiegészítésekkel történő ellátása, a Régi Magyarországi Nyomtatványok kutatása során előkerült orvosi nyomtatványokkal történő összevetése, és a teljes anyag sajtó alá rendezése.

Mi a kéziratos hagyaték feldolgozását vállaltuk, s ezt a munkát maradéktalanul el is végeztük. Pataki Jenő doktor azt tervezte, hogy 1944-ben – korábbi kutatásait kiegészítve – egy egységes erdélyi orvostörténetet rendez sajtó alá, jegyzetekkel, szaktudományi magyarázatokkal. Ezt a munkát el is kezdte, de balesete megakadályozta annak folytatásában, befejezésében. Halála után a hagyaték Magyarországra került, ezt kutattuk fel, a kéziratokat átirtuk, gépre vittük, a Pataki által tervezett könyvészeti jegyzeteket elkészítettük, figyelembe véve az Országos Széchényi Könyvtárban még kéziratban lévő Régi Magyarországi Nyomtatványok anyagot és a már megjelent köteteket is. Ezt követően ezt a feldolgozás egyesítettük a részben erdélyi orvostörténészek által elkészített másik Pataki-kutatási anyaggal.

*

A második kutatás Ernyey József gyógyszerésztörténész kéziratok anyagának feldolgozása volt, ez az anyag részben a Magyar Természettudományi Múzeumba, részben az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába került, s ezen a két helyen tudtuk feldolgozni a kéziratokat. Figyelembe vettük a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtárában lévő feldolgozásokat is. Ugyanúgy, mint a Pataki-kutatásnál, ezt a kutatásunkat is egyesítettük a más kutatók által Ernyey nyomtatott írásaira vonatkozó feldolgozásokkal. Az anyag legérdekesebb része a szerzetesrendek gyógyszertáraitra vonatkozó kutatási eredményeket tartalmazó anyag rész lett.

*

A harmadik kutatás – ahogyan az a kutatási tervünkben is szerepel – a Rákóczi-kor egészségügyére vonatkozó kutatások összegzése, sajtó alá rendezése, és megjelentetése. Ezt a feladatot 2003-ban, a Rákóczi-évforduló évében végeztük el, s célunk volt, hogy ehhez a kutatáshoz tudományos konferencia is kapcsolódjon. Elsősorban Takáts László orvostörténész és Takáts Endre levéltár igazgató kutatásaira építve dolgoztuk fel a Rákóczi-szabadságharc egészségügyére vonatkozó dokumentumokat, ezt a nagyszámú könyvészeti forrással egészítettük ki, majd a teljes művet megszerkesztettük, sajtó alá rendeztük, R. Várkonyi Ágnes professzornőt megkértük, hogy egy bevezető tanulmánnyal lássa el azt, s ezt követően jelentettük meg a kötetet.

A munka bevezető része még a 17. század katona-egészségügyét mutatja be, ezt követően sikerült a Rákóczi-szabadságharc gyógyító-ellátásának helyzetét áttekinteni, majd képet adni a hadsereg gyógyszerellátásáról. A harmadik fejezet a korszak közegészségügyi és járványügyi helyzetéről szól, ez azért is fontos, mert ehhez a kutatáshoz kapcsolódóan jelentette meg az Akadémiai Kiadó Daday András kétkötetes orvostörténetét, amelyben további adatok olvashatók a járványügy történetéből, s ugyancsak ehhez a kutatásunkhoz is kapcsolódik Schultheisz Emil professzor úrnak a 'Fejezetek az orvosi művelődés történetéből' c. munkájában olvasható járványtörténeti összefoglaló. Ugyanehhez a kutatásunkhoz kapcsolódik Karasszon Dénes azon járványtörténeti áttekintése, amely 'A magyar állatorvoslás kultúrtörténete' c. kétkötetes munkájának első kötetében olvasható.

A Rákóczi-időszakról összeállított kötet negyedik fejezete a hadigondozás helyzetéről szól, a következőben hadijogi kérdésekről esik szó, a zárófejezetben pedig a tábori főorvosról, Lang Jakab Ambrusról.

A teljes kutatási anyagot a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum által szervezett tudományos ülészekon mutattuk be, amelynek keretében a kötet előszavának írója, R. Várkonyi Ágnes akadémikus is előadást tartott.

*

Negyedik kutatásunk egy olyan témakörhöz kapcsolódik, amelyet kutatásunk megkezdésekor, 2003-ban még nem tudtunk megtervezni, mert csak később érkezett meg a hír az orvos Batthyány-Strattmann László boldoggá avatásáról. Elhatároztuk, hogy ehhez kapcsolódóan tudományos kiállítást és felolvasóülést szervezünk, továbbá felkutatjuk orvosi írásait, azt megszerkesztjük és kötetben közreadjuk. E programot sikerült végrehajtanunk, sikerült szép kiállítási anyagot gyűjtenünk, s 2003-ban az Egészségügyi Minisztériummal együtt mindezt megszervezni, megrendezni.

A neves orvos szemészeti tanulmányai, szakpublikációi kevésbé ismertek, de sikerült mindezeket felkutatni, a régi szaklapokat feldolgozni, az érdekes cikkeket újraserkeszteni, s azokból – egy általunk írt életrajzi összefoglalóval együtt – kötetet készíteni. A Minisztérium úgy döntött, hogy az évente átadásra kerülő Batthyány-Strattmann László Díjakkal együtt a díjazottak mindig kapnak egy-egy példányt az általunk összeállított orvostörténeti kötetből. Ez végül is kutatásunk messzemenő elismerése.

*

Az ötödik kutatás az Ernyey által elkezdett, Matolcsy, Halmai és mások által folytatott gyógyszerészettörténeti bibliográfia egységes rendszerben történő elkészítése volt. A teljes anyagot Dörnyei Sándor bibliográfus egységesítette, mi rendeztük sajtó alá, s jelentettük meg. Rendkívül értékes gyűjtésről van szó, amely négy részből áll, az első a gyógyszerészet általános történetét foglalja magában, beleértve a historiográfiai témákat is, itt esik szó a szaknyelvről, a szakfolyóiratokról, a gyógyszerészképzésről, a jogi alapokról, valamint egy számunkra nagyon fontos témakörrel: a gyógyszerészek és a tudományok, valamint a gyógyszerészek és a művészetek kapcsolatáról.

A második nagy egységben gyógyszerterek történetét sikerült összegezni, a harmadikban a gyógyszerek történetét, s ide kapcsolódnak a gyógyszeriparhoz és a gyógyszerészeti kémiához tartozó, ma már történeti értékűnek tekinthető írások, míg a

legnagyobb feladatot a gyógyszerészekről készült biográfiai áttekintések összegzése jelentette.

Ez az anyag sokkal pontosabb, mint Ernyey vázlatos gyűjtése, vagy Matolcsy nagy nyomtatott anyaga, a kétkötetes gyógyszerészettörténeti monográfia hibás adatait is sikerült pontosítani, akárcsak Halmai néhol vázlatos adatait. Az OSzK, a SOMKL és a Semmelweis Egyetem Könyvtára nagy segítséget adott ehhez a kutatáshoz és a mű sajtó alá rendezéséhez.

A Magyar Tudománytörténeti Intézetben 2001-ben készült el az orvostörténeti könyvészeti összegzés, e munka folytatása a gyógyszerészettörténeti könyvészet.

*

Hatodik kutatásunk a magyar urológia 1945 előtti történetének feldolgozására irányult, amelynek eredményeként sikerült egy olyan összegző tanulmányt elkészítenünk, amely a 85 éves Urológiai Klinikát bemutató monográfia egyik fejezetként került közlésre.

Érdekes módon korábban nem készült összefoglaló ennek a szaktudománynak a múltjáról, csak a nemzetközileg is elismert professzorok munkásságát foglalták össze külön-külön, hiányzott viszont az intézménytörténet, a szakfolyóirat-történet, a nemzetközi kapcsolatok történetének feldolgozása, valamint az 1909-es budapesti világkongresszus anyaga urológiai részének elemzése. Ezeket a kutatásokat végeztük el, igyekeztünk az ehhez kapcsolódó legfontosabb illusztrációkat is összegyűjteni, s kutatásunk a Semmelweis Egyetem kötetében megjelent, amelyet tudományos kongresszuson elemeztek.

*

Hetedik kutatásunk a szűkebb pátriárkánkhöz tartozó Esztergom orvostörténetéhez kapcsolódik. Esztergom és környékének volt híres főorvosa, korábban kórházigazgatója a diplomáját Pesten megszerzett és posztgraduális tanulmányait Bécsben folytató Feichtinger Sándor.

A neves orvostudós, egyben a Magyar Tudományos Akadémia által is elismert botanikus kutatásairól, egykori orvosi működéséről, tudós kortársairól, a pest-budai Tudományegyetem orvosi karáról, a történelmi Magyarország flórájáról és más hasonlókról számos feljegyzést készített, amelyet egy tudományos önéletírás formájában egységesített.

A 19. században Korányi professzor is készített élete egyik korszakáról önéletírást, Feichtinger egyetemi évfolyamtársa, a miskolci Doleschall doktor szintén készített egy nagy

önéletrást, s azt nyomtatásban meg is jelentette. Utóbbi adott példát Feichtingernek, hogyan néz ki egy tudományos önéletrajz, s ezt a hatalmas kéziratot elkészítette, s átadta családjának.

A több mint 100 esztendővel ezelőtt készült írásmű eddig nem jelent meg nyomtatásban, elsőként mi vállalkoztunk arra, hogy ezt a meglehetősen nehezen olvasható kézírást kibetűzzük, szakmai jegyzetekkel lássuk el, sajtó alá rendezzük és megjelentessük. Körülbelül egy évet vett igénybe az anyag átírása, a helységnevek, személynevek és növénynevek pontosítása, a szerkesztés és a megjelentetés, majd a kész művet egy kisebb esztergomi tudományos konferencia keretében mutattuk be.

Esztergomban minden évben megrendezésre kerül a Feichtinger nevét viselő tudományos vetélkedő, s az új döntés értelmében minden alkalommal megkapják a vetélkedő nyertesei az általunk elkészített Feichtinger-kötetet.

A mű tehát nagyon értékes orvostörténeti-művelődéstörténeti forrás, korrajz, hiteles leírás szinte a teljes 19. századról, az 1838-as pesti árvízről, az 1848/49-es esztergomi eseményekről és az ahhoz kapcsolódó orvosi feladatokról, valamint a 60-as és 70-es évek vármegyéjéről, kiemelten az egyház és az egészségügyi vezetés szerepéről.

*

Nyolcadik kutatásunk a 100 éves Magyar Sebész Társaság 1945 előtti időszaka történetének feldolgozása volt, mert itt szintén egy olyan kutatásról van szó, amelyet korábban nem végeztek el.

Visszakerestük a Társaság alapításának hiteles adatait, tisztáztuk a Budapesti Kir. Orvosegyesület sebészi szakosztálya és a Társaság kapcsolatát, a teljesség igényével dolgoztuk fel a sebészeti periodikákat és a Magyar Sebész Társaság 1945 előtti nagygyűléseinek programbeszédeit. Háttéranyagként dolgoztuk fel vázlatosan a korszak sebészeti tanszékeinek és sebészeti kiadványainak történetét. Ez a nagy kutatásunk a Társaság centenáriuma tiszteletére kiadásra került tudományos monográfiában megjelent, s azt tudományos ülészak keretében volt módunk ismertetni.

*

Néhány kisebb orvostörténeti kutatásunk is készült ebben a négy évben, az egyik a Nobel-díjak történetéről, amely a Schultheisz Emil professzor úr 80. születésnapjára készült tisztelgő kötetben jelent meg OTKA-számom feltüntetésével. Az MTA és az OSzK 2005-ben kiállítást

rendezett a korai magyar tudományos művekről, az orvosi rész anyagát állítottuk össze és készítettük el a régi kötetekről szóló fél-fél oldalas magyarázatokat. Egy Duka Tivadarhoz kötődő kutatásunk az Orvostörténeti Közlemények 2005-ös évfolyamában látott napvilágot. Orvostörténeti előadást tartottunk 2006-ban Budapesten a Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson, tanulmányunk a kongresszusi kiadványban megjelent. 2006-ban történeti szempontból feldolgoztuk a 150 éves Orvosi Hetilap úgynevezett mellékleteit, tehát a szemészeti, szülészeti stb. mellékleteket, amely részét képezi az évforduló tiszteletére 2007-ben megjelenő akadémiai monográfiának. A tanulmányt közlésre elfogadta az Akadémiai Kiadó.

2003–2006-os kutatási időszakra több levéltári, kéziratári, könyvtári feldolgozást is vállaltunk az orvostörténet és a gyógyszerésztörténet témakörében, közöttük egy olyan volt, amelyet pótlólag illesztettünk be a programba: ez a Batthyány-Strattmann László-kutatás, amellyel tisztelegni kívántunk előtte boldoggá avatása alkalmából. Többi kutatásunk szakcikk, könyvrészlet vagy önálló mű formájában jelent meg, s ezek a kötetek folyamatosan bekerülnek az orvosegyetemeken folyó orvostörténeti kutatásba. Részben a hallgatók által készítendő házi dolgozatok forrásai ezek a kötetek, részben az orvostörténeti PhD-képzés kötelező tankönyvei, segédkönyvei.

Úgy véljük, hogy ezeket a kutatásokat pozitívan fogadta az orvostörténész szakma, néhány műről jelent meg recenzió az Orvosi Hetilap Horus rovatában, valamint az Orvostörténeti Közlemények könyvrovatában, a Pataki-kutatást pedig komoly visszhang kísérte a Németországban működő szász orvostörténészek körében éppúgy, mint a kolozsvári orvostörténészek körében. A bibliográfiai feldolgozásokat kézikönyvként használják az orvostudományi könyvtárakban. A Rákóczi-szabadságharc egészségügyéről megjelent kötetre számosan hivatkoztak a Rákóczi-évfordulóhoz kapcsolódó rendezvényeken. Az urológus és a sebész szakma elismeréssel fogadta az 1945 előtti korszakról készített kutatásainkat. Ezekről a kötetekről is készültek recenziók.

A magyar orvostörténeti kutatások egészéről – köztük az általunk vezetett kutatásokról is – szó esett a 2006-os Budapesti Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson, a résztvevők elismeréssel szóltak a magyarországi kutatásokról, kutatási eredményeinket pedig a 2003–2006 közötti időszakban is módunkban volt ismertetni a Magyar Orvostörténelmi Társaság felolvasóülésein, illetve az MTA Orvostörténeti Szakbizottsága megbeszélésein. Utóbbin valamennyi kötetünkről szó esett, hiszen a Bizottság egyik célja, hogy az OTKA-kutatások eredményeiről folyamatos tájékoztatást kapjon és azokat folyamatosan összegezze.

A fenti kutatásainkat az alábbi, OTKA-számmal ellátott önálló kötetekben összegeztük:

2003

Takáts László: A Rákóczi-szabadságharc egészségügye. Takáts Endre tanulmányával. A bevezető tanulmányt írta: R. Várkonyi Ágnes. A kutatást vezette: Szállási Árpád. Piliscsaba – Bp., 2003. MATI – SOMKL. 163 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 44.)

2005

Dörnyei Sándor: A magyar gyógyszerészettörténeti irodalom 1944-ig. A sajtó alá rendezést vezette: Szállási Árpád. Bp. – Piliscsaba, 2005. MGYT – MATI – SOMKL Ernyey József Könyvtára. 316 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 35.)

2005

Feichtinger Sándor doktor önéletírása. A kéziratot sajtó alá rendezte, magyarázó jegyzetekkel ellátta, valamint a bevezető tanulmányt írta és az illusztrációkat válogatta: Szállási Árpád. Piliscsaba, 2005. MATI. 177 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 47.)

Kutatásaink, amelyek könyvfejezetként jelentek meg:

2003

Szállási Árpád: A Nobel-díj száz éve. In: Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 80. születésnapjára. Bp.–Piliscsaba, 2003. SOMKL – MATI – Semmelweis Egyetem. Pp. 349–364. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 36.) (OTKA-szám feltüntetésével)

Az orvos Batthyány-Strattmann László. Boldoggá avatásának tiszteletére. Összeállította: Kapronczay Károly és Szállási Árpád. Bp., 2003. Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium. 137, [3] p.

2004

Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből. A bevezető tanulmányt írta: Prof. Izsák Sámuel. Közrem.: Szállási Árpád. Piliscsaba, 2004. MATI. 411 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 37.)

2005

Pannóniai Fénisz. Első nyomtatott tudományos könyveink (16–19. század). Bp., 2005. OSzK – MTA. 319 p. [Kétnyelvű kiadás]. (Az orvostörténeti fejezeteket Szállási Árpád írta.)

85 éves a Semmelweis Egyetem Urológiai Klinikája. Szerkesztő: Prof. Romics Imre, az ajánlást írta: Vizi E. Szilveszter, a bevezető tanulmányt írta: Szállási Árpád. Bp.–Piliscsaba, 2005. Semmelweis Egyetem Urológiai Klinikája – Illyés Géza Alapítvány – MATI. 239 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 52.) (OTKA-szám feltüntetésével)

2006

100 éves a Magyar Sebész Társaság. 1906–2006. Összeállította: Lukács Géza. A bevezető tanulmányt írta: Szállási Árpád. Az előszót írta: Horváth Örs Péter. Bp., 2006. Magyar Sebész Társaság – MATI. 302 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 63.)